

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN NEHYİN FESÂDA DELÂLETİ

SIGNIFICANT OF NEHY'S FESADA IN TERMS OF ISLAMIC LAW

Dr. Öğr. Üyesi Taha YILMAZ

Ardahan Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Fıkıh Ana Bilim Dalı,
tahayilmaz@ardahan.edu.tr

Ardahan / Türkiye

ORCID: 0000-0001-9503-3937

Özet

İslam hukuku açısından nehyin fesâda delâleti önemli bir husustur. Zira “murad-ı ilahîyi” kendine esas alan Müslüman için bir şeyin helal ve haram olması bu olgu ile alakalıdır. “Asleyn” denilen Usûlü’l-Fıkh ve Usûlü’d-Din fikri nazariyatı çerçeveleyen bir işlemle Müslümanlara bir ufuk çizmektedir. Hukuk terminolojisi bağlamında İslam dininin ana kaynağı olan kitap ve sünnette geçen nehy ifadeleri bir işten kaçınmayı ifade etmekte, fesat ise bir ibadetin ya da bir hukukî işlemin sıfat ve şartlarındaki bir bozukluk ya da eksikliği nedeniyle hükümsüz sayılmasını gerektirmektedir. Bu iki kavram arasındaki benzerlik ve farklar İslam bilginleri tarafından ele alınarak uzun tartışmalara sebep olmuş, özellikle İslam hukukçuları tarafından çokça gündem olmuş kavramlar arasında yer almışlardır. Emir, nehy, fesat, butlan ve sıhhat konularının oldukça işlevsel oldukları kalam ve fıkıh usûlü tarafından derin bir felsefi tartışmayla sentezlenmeye ihtiyaç duyduğu düşüncesi ile bu çalışmamızda İslam hukuku açısından nehyin fesada delaleti konusunu ele alarak irdelemeye çalıştık. Bir şeyde var olan mahiyetin aslen, vasfen veya hem aslen hem de vasfen olma olgusunu ele alarak nehye muhatap olmasını ve nehy ifadesinin hükmünü mezhepler arasındaki fikri gerekçeleriyle birlikte ortaya koyduk. Çalışmamızı yaparken İslam hukuk metodolojisi perspektifinden nitel yöntemin metin analizi usulünü kullanarak konuyu irdeledik.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Nehy, Fesâd, Butlân, Sıhhat.

Summary

In terms of Islamic law, it is an important issue that prohibition indicates corruption. For a Muslim who takes the divine will as his basis, the fact that something is halal or haram is related to this phenomenon. The idea of Procedural Fiqh and Procedural Religion called “Asleyn” draws a horizon for Muslims with a process that frames the theory. In the context of legal terminology, the expressions of prohibition in the book and the sunnah, which are the main sources of the religion of Islam, express refraining from a job, while wickedness requires that a worship or a legal transaction be null and void due to the lack or defect in its qualifications and conditions. The similarities and differences between these two concepts have been discussed by Islamic scholars and have caused long discussions, and they have been among the concepts that have been on the agenda especially by Islamic jurists. In this study, we tried to examine the issue of prohibition in terms of Islamic law, considering that the issues of order, prohibition, mischief, butlan and health are quite functional and need to be synthesized with a deep philosophical discussion by the method of kalam and fiqh.

By considering the fact that the essence of something is originally, naturally or both, we have put forward the fact that it is addressed to the nehye and the provision of the expression of prohibition, together with the intellectual justifications among the sects. While doing our study, we examined the subject by using the text analysis method of the qualitative method from the perspective of Islamic legal methodology.

Keywords: Islamic Law, Prohibition, Mischief, Butlân, Health.

Giriş

Fıkıh ilminin bir alanı, fûrû'/tatbiki hukuk, diğer alanı ise usûl/nazarî hukuktur. Fûrû ile usûl Müslümanlara İslam dininin yaşama dair pratik ve teori kısımlarının metodolojisini sunar. Taharet/temizlik, ibadat/ibadetler, muamelat/alım satım-akid teorisi-evlenme ve ukûbat/ceza konularını İslam hukukunun fûrû' bölümü ele alır. Bu kavramsal çerçeveye şer'î amelî hükümler de denir. Fıkıh usulü konuları ise genel olarak şer'i delillerdir. Kitâp, sünnet, icmâ gibi asli deliller, kıyas gibi hüküm çıkarma yöntemi (Âmidî, 1414/2003: s. 23-27) veya istihsân, mesâlih-i mürsele/ıstıslâh, istishab, adet, örf, teâmül, sahabî kavli, şer'ü men kablenâ/bizden öncekilerin şer'iati, sedd-i zerâyi' gibi fer'i delillerdir. Ayrıca hâkim, hüküm ve çeşitleri el-mahkûmu aleyh/mükellef, ehliyet arızaları, el-mâhkûmu fih/mükellefin fiilleri, lafzî usûl kâideleri ile teâruzu'l-edille ve çözüm yollarını ele alır (Ebû Zehra, 2000: s. 37-65).

İslam fıkıh usûlünün konuları arasında zikredilen nehiy konusu önemli bir husustur. Nehiy bir işten kaçınılması gerektiğini ifade eder. Emir kipi ise muhatap tarafından bir işin yerine getirilmesini gerektiğini ortaya koyan bir olgudur (Apaydın, 2006, s. 32/544-547). Sözlük itibarıyla hal, durum, iş ve konumu ifade ettiği gibi nehyin aksine bir işin yapılmasını talep etmektir. Bu bağlamda fıkıh usulünü ilgilendiren önemli bir terimdir (İbn Manzur, 1299/1308, "nhy" md.). Bir işin meydana getirilmesini istemek/emretmek için ya gerçek/sarih veya mecâzi/gayri sarih emir kalıpları yani kipleri kullanılır. İslam Hukukunun ana dayanağı olan Kur'ân-ı Kerim'de emir, "Namazı kılın, zekâtı verin" (el-Bakara, 2/43), "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" (eş-Şûrâ, 42/15) meâllerindeki gibi muhataptan talep etmeğe amaçlayan (emr-i hâzır) olabileceği gibi, "Sizden biriniz ramazana ulaşırsa bu ayda oruç tutsun" (el-Bakara, 2/185) üçüncü şahıstan talep etmeğe yönelik olan emr-i gaîb de olabilir. Emir sîgalarının mecâzi olanları ise haber kiplerinden yardım alınarak yapılır. Örneğin, "Boşanmış olan kadınlar kendi kendilerine üç ay hali süresince beklerler." el- Bakara, 2/228. Ayetinde geçen "beklerler" ifadesinden kasıt "beklesinler"dir. Yine Hz. Peygamber'den rivayet edilen, "Hâkim öfkeli olduğu halde hüküm vermez." (Buhârî, "Ahkâm", 13) hadiste geçen "hüküm vermez" açıklamasının "hüküm vermesin" manasında kullanıldığı ifade edilmiştir (Karaman, 1996: s. 18-19). Usûl âlimleri mutlak emir sîgası hakkında "emir vücûb içindir" diyerek genel bir kural koymakla birlikte harici bir karîne olduğunda ise emirin nedb de ifade edebileceği kanaatinde idirler (Apaydın, 2002, s. 7-24).

Nehy kelimesi "yasaklamak, bir işten vazgeçmesini istemek, engellemek, bir kişiyi bir işi yapmaktan menetmek, o fiilin yapılmamasını talep etmek" anlamlarına gelmektedir. Fıkıh usulünde kullanılan bir terim olarak ise nehiy "bir kimsenin bir işten kaçınmasını buyurucu bir şekilde o işi terk etmeği talep etmeye delâlet eden söz" şeklinde beyan edilmiştir. Emir ve nehiy konuları Şâri'nin maksadının anlaşılması açısından fıkıh usulü konuları içerisinde önemli bir yer tutar. Ekseriyetle fukaha metodunu temsil eden Hanefiler genelde emri ve nehyi lafız çeşitlerinden olan hâs lafzın bölümleri arasında ele almış, mütekellimin metodunu esas alanlar ise nas, mücmel, zâhir ayırımında nehiy ifade eden lafzı zâhir lafzın kısımları arasında incelemişlerdir. Kitap ve sünnette nehy ifadeleri çokça kullanılmaktadır (Şa'bân, 1996: s. 247-249). "Allah hayâsızlık yapmayı, kötülüğü ve haddi aşmayı nehy eder." (en-Nahl, 16/90), "Kadınlara mehir diye verdiğiniz şeylerin bir bölümünü almanız helâl olmaz." (el- Bakara, 2/229), "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının ismi anılarak boğazlanmış şeyleri yemek size haram kılındı." (el-Bakara, 2/173), "Ribâdan artakalandan vazgeçin" (el-Bakara, 2/278), gibi çeşitli ifadelerle nehye delalet edilmiştir.

İslam hukukçuları genel bir kural olarak nehyin özel bir delil ve karîne bulunmadıkça haramlık ve mekruhluk arasında müşterek bir hükme delalet edeceğini ifade etmişlerdir (Atar, 2002: s. 54-56). Fesâd kelime olarak sözlükte bozulmak, bozuk olmak, kötü olmak, bir şeyin ilk başta düzgün, yararlı ve düzenli iken, daha sonra bu özelliklerini kaybedip değişmesi ve bozulması (kokuşması) gibi manaları içerir. Kur'ân-ı Kerim'de fesad kavramı bazı yerlerde "istikrarın bozulması ve istikametten sapma" anlamında da kullanılmıştır. Hadislerde de ise "ibadetlerin bozulması, geçersiz kabul edilmesi" şeklinde kullanılmıştır (Buhârî, "Ezan", 58, "Vudû", 69, "Salât", 15). Fesâdın anlam sahası oldukça geniştir. Bu kavram birçok şey hakkında kullanılabilir. Bu anlam sahası içerisinde şu kullanımlarını görebilmekteyiz: a- Günah, b- Kâfirlik, Küfür c- Helâk, Bozulma d- Öldürme, Katl e- Harap etme, Bozma, dağıtma. Fesad kelimesinin siyasi (sosyopolitik) ve sosyal muhtevasının yanında, ayrıca hukukî bir kapsamı da bulunmaktadır. Bu içerik kelimenin Kur'an ve sünnet içerisindeki kullanımında bulunmayıp daha sonra bunu hukukçular fesad kelimesinin anlamına dâhil etmişlerdir (Apaydın, 2002: s. 7-24).

Hukuk terminolojisinin teşekkülünden sonra fesad butlân ile beraber kullanılarak bazen ibadetlerde bazen ise akit ve hukukî uygulamalarda bozukluk ve hükümsüz olma durumunu ifade ederek fâsid kavramıyla söz konusu edilmiştir. (İbn Sübkî, 1411/1991: s. 2/98, 286) Doktrinde İslam hukukçularının birçoğu butlân ile fesadı ve bâtil ile fâsidi aynı anlamda kullanırken Hanefîler kavramlara özellikle akit ve hukukî muamelelerde farklı anlamlar vefarklı sonuçlar yüklemiştir. Fukaha ve mütekellimin metodunu takip edenler arasında bu konuda farklı nazariyeler ortaya konulmuştur (Cessâs,1420/2000: s. 23). Fukaha metodunu benimseyen fakihler fesadı, ibadetler konusunda kaza borcunu düşürüp düşürmemesi açısından ele alırken mütekellimin metodunu benimseyen fakihler kazâ gerektirip gerektirmemesi açısından değil de Şâri'nin emrine uygunluğu ölçüsünde ele almışlardır. İbadet ya sahihtir ya da değildir. İbadet sahih değilse bâtil veya fâsittir. Fesâd-butlân aynı hükmü gerektirir şeklinde ifade edilmiştir (Debûsî,1421/2001: s. 56) Muamelât alanında ise fesâd kavramı akitler kurulduğu zamanbu akitle ulaşılmak istenen sonuçları meydana getirememesi veya akdin hükme sebep olma özelliğini kaybetmesi şeklinde ele alınmıştır. Asıl ve vasıf ayrımı konusunda ise yine fukaha metodunu benimseyen Hanefî hukukçularıyla mütekellimin metodunu benimseyenler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. (Gazzâlî, ty: s. 21-26) Sahih akit mün'akit olarak, fâsid veya batıl akitler ise gayr-ı mün'akit olarak değerlendirilmiştir. (Serahsî, 1426/2005: s. 34)

Hukuki Mezhepler arasında doktrinde sahih ve fâsid-butlân hakkındaki olgu paratikte hayatın içinde cereyan eden tüm alanlara etki etmiş yapılan ibadet ve akitlerde nasıl bir sonucun kendisine bağlanacağı sorunsalı teoride tartışılmıştır. Aslen sahih vasfen fâsid olma anlayışı da hukuki akitlerde ortaya konulmuştur. Tüm hukuki akitlerin kendi nevi şahsına münhasır bir değerlendirme ile ortaya konulması bakışı özellikle Hanefî hukukçularınca savunulmuştur. Bir akdin kuruluş/in'ikad şartları tamam sıhhat şartlarından birisi eksikse Hanefilerce hukuki açıdan bu akit batıl sayılmamış fâsid sayılmıştır. Nefâz ve lüzum şartları ise akdi nasıl bir duruma düşüreceği konusu da yine farklı bir değerlendirmeye ortaya konulmuştur (Apaydın, 2000,s, 21/401-403).Çalışmamızda İslam fıkıh geleneğinde mezhepler arasında nehyin fesâda delâleti konusunu ele alıp naslar çerçevesinde analiz ederek bir sentez ortaya koyduk.

1. Nehyin Fesâda Delâleti

Usulü'l Fıkıh terimi olarak nehy kavramı genelde sıhhat-butlan-fesat üçlüsü içerisinde bulunur. İslam Hukukunda Fesâd, bir ibadetin ya da hukuki bir işlemin geçerli oluşuyla alakalı bir kategoriye işaret eden kavramdır. Hukukta kullanılan fesad kavramının zıt anlamlısı Salâh, Fesâd kelimesinin kökünden türeyen Mefsedet kavramının zıt anlamlısı ise Maslahat kavramıdır (Koca, 2003, s, 28/356-358).

Hanefîler dışındaki fıkıh usulcileri, ibadetlerde "fesâd" ve "butlân"ın aynı şeyler olması konusunda görüş birliği içerisinde değillerdir. Bu anlamda her iki kavram da eda edilen ibadetin ister bir rüknün, isterse bir şartın eksikliğinden kaynaklanmış olsun Şâri'nin emrine aykırı olduğunu ifade eder.

Onlar bir ibadetin batıl olmasının veya fasit olmasının aynı anlamda olduğunu ifade ederler (Apaydın, 1995, s, 12/417-421).

Hukuk doktrinlerinin doğması ve terminolojisinin teşekkül etmesinden sonra, Hanefi fıkıhçılar fesâd kavramına yeni bir hukukî mana yüklemişler ve fesat terimini akdin tamamlayıcı parçalarında bulunan ve yapılan akdi sıhhat ve butlan arasında bir mertebede tutan bir kusur ile kusurlu halde olması durumunu anlatmak amacıyla kullanmışlardır (Apaydın, 1995, s, 12/417-421). Bu kusurluluk hali, asli noktalarda (ana unsurlarda) olan bir eksiklik olmadığı için, bu akit "batıl (gayr-i mün'akit)" kabul edilemeyeceği gibi, bünyesinde, akit sistemine fer'i konularda bir aykırılık meydana geldiği için "sahih" olarak da kabul edilemez. Öyle ise, fasit akit, hukukî varlığı olmayan bâtil akit ile hukukî varlığını kazanmış ve muteber kabul edilmiş sahîh akit arasında bir yerde bulunmaktadır (Apaydın, 1994, s. 2/87). Bu mana, fesad kelimesinin sözlük manasında da vardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, fesadın sözlük manası, yok olma, ortadan kalkma olmayıp, mevcut olan bir şeyin, değişmesi ve bozulmasıdır. Bu itibarla Hanefi usûl ekolüne göre, hukuken yok kabul edilen batıl ile hukukî varlık kazandığı halde "bozuk (kusurlu)" olan fasit akdin ayrı hükümlere tâbi tutulması, güzel bir fıkhi anlayış olarak değerlendirilmelidir (Bardakoğlu, 1992, s, 6/476-478). Buradan hareketle fesat teorisi Hanefi mezhebi menşelidir diyebiliriz. Diğer cumhur fıkıhçılar, hukuken muteber olup olmamasına nispetle akdi, biri "sahih (mün'akid)" diğeri, "fasit veya bâtil (gayr-i mün'akid)" olmak üzere iki mertebede ele almışlar ve akdin gayri mün'akid olmasını, akit sistemindeki hukukî emir ve yasaklara uyulmaksızın yapılması olarak kabul etmişlerdir. Hanefi doktrinini ise, hukukî düzenlemeye aykırılıklarını aynı derecede tutmamış, bunun yerine aykırılığın asli ve fer'i noktalarda olabileceğini ve bu farklı iki halin aynı sonucu doğurmasının kabul edilemeyeceğini ortaya koymuşlardır. Çünkü uygulanacak müeyyidenin, hukukî düzenlemeye (kanun koyucunun hukuk anlayışına) aykırılığının derecesiyle aynı doğrultuda olması gerekir. Buna göre, akit sistemine sadece fer'i noktalarda aykırı olan, fakat esaslı konularda, sisteme uygun olan aynı zamanda rükün ve şartlarını bulandıran akdin butlan ve sıhhat arasında bir mertebede yer alması gerektiği sonucuna varmışlardır. Hanefiler akit ve hukuki işlemlerde asıl ve vasıf ayrımı yapmışlardır. Dolayısıyla fasidi butlan ile sıhhat arasında bir konumda değerlendirmişlerdir. Fasit akdi aslen meşru, vasfen gayr-ı meşru akit şeklinde açıklamışlardır. İn'ikad şartlarından bir veya daha fazlası eksik ise batıl, sıhhat şartlarından biri veya daha fazlası eksik ise fasid, nefâz şartlarından bir kısmı eksik ise de mevkûf/askıda olarak değerlendirmişlerdir. Diğer mezhepler ise prensip olarak akitlerin ve hukukî işlemlerin oluşturulmasında asıl-vasıf ayrımı yapmayıp akdi bir bütün olarak kabul ettiklerinden dolayı in'ikad ve sıhhat şartlarından biri veya daha fazlası eksik olduğunda bu akdi batıl saymışlardır. (Kâsânî, 1327: s. 5/305).

Müçtehit imamların, fesat mertebesi konusundaki ihtilafli bakış açıları, temelde, şarinin-akitler gibi-varlığı itibari olan tasarruflar hakkındaki yasağının, ne ifade ettiği (içeriği) konusundaki ihtilaflarına dayanır. Diğer bir deyişle bu ihtilaf, kanun koyucunun yasağının yorumundaki görüş ayrılıklarından ortaya çıkan bazı ekoller, özellikle Hanbeli ekolü, nehyin yönelmiş olduğu manalar arasında hiçbir ayırım yapmadan, nehyin gereğinin batıl olmak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre yasak, yasak kılınan işin meşru oluşuna mutlak olarak aykırıdır. Bu durumdan hareketle, bu görüşe sahip olanlar, "Faiz yiyenler, şeytan çarpmış kişiler gibi kalkarlar. Bunun nedeni, onların; "Alım-satım işlemi de faiz gibidir" demeleridir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl saymış faizi ise haram kılmıştır." (el-Bakara, 2/275) ayetinden sonra gelen "Ey iman edenler, Allah'tan korkun, eğer mümin iseniz, artık faizi bırakın " (el-Bakara, 2/278) ayetinde geçen yasak kılma sebebiyle, faiz içeren akitlerin batıl olması yönünde hüküm vermişlerdir. Aynı şekilde, hadisteki yasak yüzünden, yasak bir şarta bağlanmış olan akdin bâtil olması gerektiğine hükmetmişlerdir. Bazı durumlarda ise akdi değil öne sürülen şartı batıl saymışlardır (Apaydın, 2009, s, 37/110-111).

Hanefi ekolüne göre ise, bir işin yasak olmasının, o işin aslen meşru olmadığına delâlet etmeyeceği, ancak yasağa rağmen işin aslen (öz) meşru kalabileceği kabul edilmiştir. Yasağın, yasaklanan şeyin aslına (özüne) değil, ayrılmaz bir özelliğine yönelik olması: Meselâ, faizin yasaklanması böyledir.

Çünkü yasak, fazlalık sebebiyledir; bu fazlalık ise ne satım akdinin kendisi ne de onun asli bir parçasıdır. Aksine, akdin ayrılmaz (lazım) bir sıfatı yani vasfıdır. Hanefiler bu şekilde akdin muktezasına aykırı bir şartı içinde bulunduran satım akdinin ise batıl değil fasid kabul edilmesini öngörürler. Bayram günü oruçlu olmanın yasaklanması bu kabildendir. Usûlcülerin çoğunluğuna göre bu yasaklama, o ibadetin bizzat (özü itibarıyla) yasak olmasından farksızdır. Yani, bu yasak fesadı gerektirir ve yasaklanan şey, matlup olan hiçbir sonucu meydana getirmez. Hanefiler için göre ise, bu nehiy, sadece vasfin fesadını gerektirir ve ibadetin aslı meşru olarak kalır. Hatta bu özellik bu ibadetten giderilince söz konusu tasarruf meşru hale gelir. Hanefiler bu şekildeki tasarrufu fasit diye isimlendirir ve bu fiile birtakım sonuçlar tertip ettirirler (Öğüt, 1995, s,11/119-121).

Nehyin fesada delaleti konusunu ele alacak olursak, âlimlerin büyük kısmına göre nehiy, nehy edilen şeyin haram olduğuna delalet eder; ancak buna has bir karine bulunması durumunda o şeyin mekruh olmasına delalet eder. Nehiy, nehy edilen fiilden derhal ve daimi olarak el çekilmesi isteğine delâlet eder. Fakat bu vakitle sınırlandırılabilir. Nehiy sigası zaman açısından mutlak ve herhangi bir nass, karine ve örf ile sınırlandırılmamışsa sürekli oluşu ifade eder. İbadet, muamelât ve benzeri konularda bir nehiy mevcut olursa, Hanefilere göre, nehy edilen şeyin bunun dışındaki bütün şartları tamam ise, nehy edilmesi sebebiyle fasit olmayıp sadece mekruh olur. Meselâ, şek gününde veya bayram günlerinde oruçlu olmak, cuma vaktinde alışveriş yapmak böyledir (Serahsî, 1324: s. 12/194). Bu konularda yasak bulunmasıyla birlikte, yapılan ibadet veya alışveriş akdi geçerlidir. Ancak bu işler mekruhtur. Buna karşılık, bu durumda hem ibadetin hem de muamelatın fasit olacağını söyleyenler var olduğu gibi, ibadetlerin fasid olacağını fakat muamelatın fasid olmayacağını söyleyenler de bulunmaktadır.

Buna göre nehiy bir muamelenin özü ile ilgili değil de akdin gereklerindeki olan bir aksaklık sebebi olması ile ilgili olursa, bu nehiy sadece bu işin sıfat olarak fasid olmasını gerektirir; fiilin aslı meşru durumda kalır. Bu âlimler böyle fiillere "fasid" ismini verirler. Aksaklık amelin gereklerinden değil, onu çevreleyen bir halden ötürü ise, amel batıl da olmaz, fasit de olmaz. Amel sahih olarak kalır ve kendisine normal olduğunda bağlanacak sonuçlar bağlanır. Fakat bu fiilin hakkında yasak olma durumu bulunduğu için bu fiilin yapılması mekruh olur.

Nehyin fesada delaleti noktasında özet olarak şunları söyleyebiliriz: Hanefi anlayışına göre, nehiy yasaklanan şeyin fasit olduğuna delalet etmez. Onlara göre sahih aslen ve vasfen meşru; fasid ise sadece aslen meşru, ama vasfen meşru olmayan şeydir. Hanefiler, vasif itibarıyla yasaklanan şeyin asıl itibarıyla yasaklamasının zorunlu olmayacağı yönündeki kuralına binaen sahih ile batıl arasında bir merteye daha oluşturmuşlardır ki, ona da demişlerdir (Demirci, Koca, 1997, s, 16/97-104).

Genelde Şafiilerin önde olduğu Cumhura göre ise, nehiy yasaklanan şeyin fesâdına delâlet eder. Bu konuda bir kısım âlimler bunun dil yönünden, yani nehiy siygasının kendinden kaynaklandığını kabul etmiş, diğer bir kısım âlimler ise şer'î/hukuki olduğunu benimsemişlerdir ve batıl ile aynı anlamda olduğunu söylemişlerdir. Hanefiler ise nehyi genelde maddî/hissî fiilden yani gasp, zina, şarap içme gibi fiillerden nehiy ile şer'î fiilden yani namaz, alım satım, nikâh gibi fiilden nehiy şeklinde iki kısım halinde değerlendirmişlerdir (el-Afif, 2011: s. 365-368). Maddî fiiller hakkında mutlak nehiy, aksi bir delil olmadığı sürece o fiilin özü itibarıyla çirkin olmasını gerektirir. Alım-satım, kira, rehin, havale, kısmet, şirket, müzâraa veya karz, hibe gibi muâvaza akitleri ise şer'î fiiller çerçevesindedir. Hanefiler bu akitlerin hepsinde fesat/butlan ayırımına giderler. Bu akitler fesad içeriyor olmasıyla birlikte hukukî varlığını elde etmiş olurlar. Bu olgu mutlak fiili işlemlerde akit kabilinde değildir ancak kefalet, talâk, vakıf, ikrar, ibra ve bunun gibi tek taraflı hukukî işlemlerde; vesayet vekâlet, tahkim ve bunun gibi malî olmayan akitlerde/tefviz akitleri; ariyet ve vedia benzeri iki tarafa karşılıklı olarak borç yükleyen, ancak mülkiyeti bir taraftan diğer tarafa nakletmeyen malî akit işlemlerinde geçerli değildir (Hayreddin, 1987, s, 2/267-275). Fesâd ve butlân kavramları Hanefiler dışındaki Cumhura göre nazariyatta bir, müterâdif kullanılmasıyla birlikte akitler dışında bu anlamda kullandığını ifade etmek zordur.

Özellikle Şafii mezhebi bağlamında hac, hul', mükâtebe ve iâre gibi ibadet ve hukukî işlemlerde tam anlamıyla fesâd butlân ifade eder beyanı net değildir. Sadece bey' akdinde fesâd ve butlân aynı manada kullanılmıştır (Şirbînî, 1377/1958: s,4/532-533).

Hanefilere göre bir akdin kendisinden beklenen sonuçları meydana getirmesi için taraflar, irade beyanı, akdin konusu gibi şartlar bulunur ise in'ikâd şartları yerine gelmiş olur. Cehâlet/bilinmezlik, ğarar/belirsizlik, fasit şart ve faiz yasağı gibi rızayı zedeleyecek ve anlaşmazlığa yol açacak gibi hususlardan uzak olması ise sıhhat şartları arasında sayılmıştır. Yürürlük/nefâz ve bağlayıcılık/lüzum şartlarını da taşıması gerekir. (Karaman, 1989: 2, 251-256) Bu bakımdan evlenmede ve hukukî işlemlerde in'ikad şartları tam olup sıhhat şartlarından biri eksik ise, bu akitler butlan ile sıhhat arasında bir yere oturtularak fesat kavramıyla ifade edilmiştir. Nikâh gerçekleşip sıhhat şartlarından biri eksik ise bu durumda fiili bir zifaf yaşanmış ve sonucunda çocuk doğmuş ise nesep sahih olur (Abdülhamîd, 1958: s. 21-25). Boşanmada kadın iddet bekler ve mehr-i misil ve mehr-i müsemmanın az olanını almaya hak kazanmış olur (Atar, 2007, s, 33/112-117).

Sonuç

Sıhhat, fesâd ve butlân kavramları İslam hukuk usulü çerçevesinde İslam bilginleri tarafından nehy edilen maddi/hissi fiil ve şer'i fiil çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre hükümsüz ibadet ve hukuki işleme batıl denilir. Fasid ise butlan ile yeni bir hukuki içerik kazanmış ve ibadet ve hukuki işlemlerde bozukluk dolayısı ile hükümsüzlük halini ifade eden bir kavram olmuştur. Hanefiler dışındaki diğer mezhep bilginleri bu konuyu sıhhat ve butlan perspektifinden ele almış, fesatın da dâhil olduğu üçlü bir ayırma gitmemişlerdir. Cumhura göre ibadetlerde butlân-fesâd ayrımı olmadığı için fasid veya batıl ibadet ya sahihtir ya da sahih değil fasid/batıldır. Muamelat konusunda ise cumhur fesâd ve butlân arasında fark gözetmeyip her ikisini de "akdin hükme sebep olmaması veya sebep olmaktan çıkması" olarak değerlendirmiştir. Hukuki akitler hususuna gelince, şartlar yerine gelmediği takdirde bu ibadet ve akitler batıl sayılmıştır. Onlara göre nehiy, yasaklanan şeyin haram kılındığını gösterir. Özel bir karine olmadıkça tahrir manası dışında bir anlam ifade etmez. Örneğin Cuma namazının durumunu kapsayan ayette Cuma namazı vaktinde ibadet edilmesi alışverişin ise terk edilmesi istenmiştir. Normalde bu emir alışveriş yapmanın Cuma namazı esnasında olması durumunda haram olduğunu bildirir. Ancak bu haramlığı ortadan kaldıran ve mekruh durumuna getiren özel bir karine vardır. Bu karine yasaklık bizzat alışverişin kendisinin haram oluşundan değil, alışveriş yapanı Cuma namazından alıkoyma endişesidir. Hanefiler ise maddi/hissi fiillerde şartlar yerine gelmediği için ibadet ve akitleri batıl saymışlardır. Fakat şer'i fiillerde asıl ve vasıf ayırımına giderek bazı akitleri aslen sahih kabul ederken vasfen sahih kabul etmemişlerdir. Bu bakımdan akitler in'ikad, sıhhat, nefâz ve lüzum şartları bakımından bir kategorileşmeye tabi tutulmuş in'ikâd şartları tam olduğu sürece şer'î fiillerde şayet bir akit meydana gelmiş ise bu akit noksanlıklar sebebiyle butlan ve sıhhat arasında fasit akit olarak değerlendirilmiştir. Nehiy hitabı mutlak olarak fesada delalet etmesi yönünde ele alınmakla birlikte harici bir karine bulunduğu bu konu butlân ve sıhhat arasında bulunan fasid kavramıyla ele alınmıştır. Tahrir ile kerahe arasında müşterek kabul edilmiştir. Doktrinde ise bu ayrımı sadece Hanefiler yapmıştır.

Kaynakça

- Abdülhamîd, M. M. (1958).*el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*. Kahire.
Âmidî, S. A. B. M. (1414/2003).*el-İhkâm fî Usûli 'l-Ahkâm*. Sâru's-Sumay'î.
Apaydın, H. (1994).*İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*. Kayseri.
Apaydın, H. Y. (1995). "Fesad".*Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*.12, 417-421.
Apaydın, H. Y. (2006), "Nehiy", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*,32, 54547.
Apaydın, H. Y. (2009) "Sıhhat". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 37, 110-111.
Apaydın, H. Y. "İcâzet". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 21, 401-403.

- Apaydın, Y. (2002). “*Nasları Anlamada Yetki ve Yöntem Sorunu*”. Konya. 1, 7-24.
Atar, F. (2002). *Fıkıh Usûlü*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
Atar, F. (2007). “Nikah”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 33, 112-117.
Bardakoğlu, A. (1992). “Butlân”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 6, 476-478.
Cessâs, E. A. B. A. (1420/2000). *el-Fusûl fi'l-Usûl*. Dâru'l-Kütübbi'l-İlmiyye.
Debûsî, E. Z. (1421/2001). *Takvîmü'l-Edille*. Dâru'l-Kütübbi'l-İlmiyye.
Demirci, K.- Koca, F. (1997). “Haram”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 16, 97-104.
Ebû Zehra, M. (2000). *Fıkıh Usûlü*. çev. Abdulkadir Şener. Fecr Yayınevi.
el-Afif, A. (2011). *İslam Hukukuna Göre Hukukî İşlemler ve Hükümleri*. çev. Rahmi Yaran.

TDV Yayınları.

- Gazzâlî, E. H. (ty). *el-Mustasfâ*. Dâru'l-Erkam.
Hayreddin K. (1987). *Mukayeseli İslam Hukuku*. 2/267-275 İstanbul.
İbn Manzûr, E. F. M. B. M. (1299/1308). *Lisânü'l-'Arab*. Dâru'l-Kütübbi'l-İlmiyye.
İbn Sübkî, (1411/1991). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. Dâru'l-Kütübbi'l-İlmiyye.
Karaman, H. (1989). “Akid”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 2, 251-256.
Kâsânî, E. B. B. M. (1327). *Bedâ'i'u's-Sanâ'i'*. Dâru'l-Kütübbi'l-İlmiyye.
Koca F. 2003). “Mefsedet”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 28, 356-358.
Öğüt, S. (1995). “Emir”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 11, 119-121.
Serahsî, S. (1324). *el-Mebsût*. Kahire.
Serahsî, S. (1426/2005). *Usûlü's-Serahsî*. Dâru'l-Kütübbi'l-İlmiyye.
Şâ'bân, Z. (1996). *Usûlü'l-Fıkh*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*.
Şirbînî, Ş. M. B. A. H. (1377/1958). *Muğni'l-Muhtâc*. Dâru'z-Zehâir.